

लेखकको तर्फबाट

लामो समय भयो यो शब्दकोशको तयारीमा लागेको। मैले थामी भाषाबारे सन् १९९६ मा काम गर्न थालेको हो। यही भाषा बोल्नेहरू यसलाई थाङ्गी भन्छन्। प्रारम्भमा मलाई यो भाषा र जातीय समुदायको बारेमा केही थाहा थिएन, अनि नेपालका अन्य केही शोधकर्ताहरूलाई पनि यसबारे खासै जानकारी छैन भनी थाहा पाउँदा अझ आश्चर्य लाग्यो।

नेपालको मध्य पूर्वी जिल्लाहरू दोलखा र सिन्धुपाल्चोकका थाङ्गी भाषीहरूसँग जब मेरो सम्पर्क भयो र चाल पाएँ यो थोरै जानकारीमा आएको जातीय समुदायको जनसङ्ख्या २०,००० भन्दा बढी छ, अनि उनीहरूको भाषा र संस्कृतिमा कुनै सामग्री प्रकाशित नभएकोमा मलाई निकै आश्चर्य लाग्यो। मेरो पीएचडीको शोधकार्य थाङ्गी भाषाको व्याकरणमा भएकोले मसँग काम गरिरहेका थाङ्गी भाषीहरू मैले काम गरिरहेको शब्दकोश स्वभाविक रूपमा देवनागरी लिपीमा प्रकाशित भएको हेर्न चाहन्थे। मेरो पीएचडीको शोधकार्य अङ्ग्रेजीमा मात्र उपलब्ध हुने छ र जटिल वाक्य संरचना प्रयोग गरेर लेखिने छ, जुन उनीहरूको पहुँचभन्दा बाहिर रहने छ भनी उनीहरू सही तर्क गर्थे। एउटा संक्षिप्त शब्दकोश, अझ सही रूपमा भन्दा उनीहरूले पढ्न सक्ने भाषामा भएको 'शब्द सूची' ले त्यो समुदायलाई पर्याप्त सहयोग गरोस् भन्ने उनीहरूको इच्छा थियो। यही आग्रहले गर्दा मैले यो *नेपाली - थामी - अङ्ग्रेजी शब्दकोश* तयार गरेको हुँ।

संक्षिप्तमा यो पुस्तक कसरी आयो र यही संरचनामा किन आयो भनेर व्याख्या गरौं।

पहिलो, यो पुस्तक सही मानेमा शब्दकोश होइन। यहाँ परेका शब्दहरूको सूचीको सान्दर्भिकतालाई कुनै प्रकारले व्याख्या गरिएको छैन, साथै थाङ्गी व्याकरणको कुनै विश्लेषण पनि गरिएको छैन। वाक्यहरूको उदाहरण पनि प्रस्तुत गरिएको छैन। वास्तविक सन्दर्भ ग्रन्थ जस्तो प्राञ्जिक पुस्तक पनि यो होइन। धेरै थाङ्गी साथीहरूले एक पटक मलाई सबैका लागि तिनीहरूको शब्दभण्डारको चुरोलाई उजागर गरेर पुस्तक लेख्नु भनी आग्रह पनि गरेका थिए। समय र श्रोतको पावन्दीले गर्दा थाङ्गी भाषाको व्याकरणीय संरचनालाई यहाँ व्याख्या गर्न नसक्नु दुर्भाग्य नै भन्नु पर्छ। थाङ्गी व्याकरण, उच्चारण र शब्दबनोटमा रुची भएका पाठकहरूले यदि मसँग सम्पर्क गर्नु भएमा यस विषयमा मैले प्रकाशन गरेका प्राञ्जिक लेखहरू खुशीका साथ उपलब्ध गराउने जानकारी गराउँदछु।

दोस्रो, शब्दसूचीमा पहिलो भाषा थाङ्गी नभएर नेपाली राखिएको छ। धेरै लामो समयसम्म सोचेपछि नेपाली नै पहिले आउनु पर्छ भनी निर्णय गर्नुका केही कारणहरू छन्। थाङ्गीलाई सहजै देवनागरीमा लेख्न सकिए पनि यसको लिपि छैन। देवनागरीमा यसलाई कसरी लेख्ने भन्नेबारे कुनै मानक पनि छैन। यही कारण पहिलो पंक्तिमा यसलाई राखिएको भए धेरै समस्या हुने थियो र यो शब्दकोशका पाठकलाई शब्द खोज्न झन्झटिलो हुने थियो। पंक्तिमा नेपालीलाई अघि राख्नुको प्रमुख कारण पहुँच र सहजता नै हो। अझ कतिपय तन्त्रेरी थाङ्गी महिला र पुरुषहरू आजभोलि थाङ्गीभन्दा राम्रो

नेपाली नै बोल्छन्। त्यसैले यसका प्रयोगकर्ताहरूले शुरुमा नेपाली शब्द र थाङ्गीमा पनि त्यस्तै अर्थ बोकेको शब्द खोज्ने सम्भावना धेरै छ। शुरुमा नेपाली राखे मात्र यस्तो सम्भव हुने थियो। गैर थाङ्गी नेपालीहरूले पनि यसको राम्रो उपयोग गरुन् भन्ने मेरो इच्छा यसो गर्नुको अर्को कारण हो। फेरि पनि नेपाली नै यो शब्दकोशमा प्रवेश गर्ने भाषा भएमा मात्र यस्तो हुने निश्चित थियो। शब्दकोशले नेपाली शब्दक्रमलाई पछ्याएको छ, अनि यसमा अङ्ग्रेजी राखिएको पनि तपाईंहरूले ख्याल गर्नु हुने छ। कतिपय अवस्थामा अङ्ग्रेजी अनुवाद नेपाली वा थाङ्गीको हुबहु गरिएको छैन, तर मैले लगभग उस्तै अनुवाद राखे प्रयास गरेको छु। दोलखा र सिन्धुपाल्चोकका साथीहरूले पनि अङ्ग्रेजी राख्नको लागि विशेष अनुरोध गरेका थिए। यस्तो गरिएमा बीचमा थाङ्गी भाषा राखिएको यो शब्दकोश विद्यालयमा अङ्ग्रेजी पढिरहेका विद्यार्थीहरूका लागि नेपाली - अङ्ग्रेजी शब्दकोशको रूपमा प्रयोग गर्न सकिने सम्भावनालाई उनीहरूले औल्याएका थिए।

तेस्रो, *नेपाली - थामी - अङ्ग्रेजी शब्दकोश* मा सङ्कलन गरिएको थाङ्गी शब्दहरू 'दोलखाको भाषा' र अझ विशेषगरी सुस्पामा बोलिने थाङ्गी भाषा हो। हुनलाई गाउँ र भाषीहरू अनुसार धेरै प्रकारका थाङ्गी भाषाका बोली र लवज छन्, तर यसलाई दुइवटा फरक शैलीमा विभाजन गर्न सकिन्छ। एउटा 'दोलखाली भाषा' जुन सुस्पा, लापिलाड र अलाम्पु वरिपरि बोलिन्छ र अर्को 'सिन्धुपाल्चोकको भाषा' जुन चोकाटी, लाटु र पिस्करलगायतका गाउँहरूमा बोलिन्छ। धेरै कारणले गर्दा मैले भाषासम्बन्धी यो अध्ययन थाङ्गी भाषाको पूर्वीय प्रान्तमा

केन्द्रित गर्ने। पहिलो कारण, यो त्यही भेक हो जहाँ शुरुमा म पुगेँ र धेरै समय बिताएँ। दोस्रो, यस भेकमा थाङ्गी भाषीहरू पश्चिम वा सिन्धुपाल्चोकतिर भन्दा धेरै छन्। अनि सबै शोधकर्ताले कहींबाट शुरु गर्नु पर्छ र मेरो शुरुआत यहींबाट भयो। यसलाई मैले थाङ्गी शब्द सङ्कलन गर्ने प्रारम्भिक प्रयासको रूपमा मात्र लिएको छु र आशा छ यस्ता धेरै प्रयासहरू यसपछि आउने छन्। चोकटी, लाटु र पिस्करमा बोलिने सिन्धुपाल्चोकको भाषा अध्ययन गर्न योग्य छ र यो थोरै अध्ययन गरिएको विविध भाषासम्बन्धी थप अनुसन्धान गर्न जरुरी छ। सबै कुरा यही हो र यसलाई परिवर्तन गर्न सकिँदैन भनी यो शब्दकोश तयार गरिएको होइन भनेर बुझ्न पनि आवश्यक हुन्छ। 'यो, अनि यही मात्र थाङ्गी भाषा हो वा अरु शब्द मैले समावेश नगरेकै कारण 'थाङ्गी होइन' भनी मैले सुझाउन खोजेको चाहिँ होइन। यस सूचीले अलि धेरै मानिसले बोल्ने र तुलनात्मक रूपमा निकै समानता भएको थाङ्गी बोलीचाली, लवज र भाषालाई समेटेको छ। मलाई विश्वास छ सबै थाङ्गी भाषीहरू यसमा समावेश गरिएको धेरै शब्दसँग परिचित रहने छन्, अनि सबैजसो पाठकले अर्थ वा लेखाइ गलत भएको शब्दहरू पनि पाउने छन्। यस्ता शब्दहरूको सूची टिपी तल लेखिएको ठेगानामा पठाउनु भएमा एक दिन निश्चित रूपमा विस्तृत र परिष्कृत थाङ्गी शब्दकोश निस्कने कुरामा म विश्वस्त छु। प्रकाशनको संसारमा थाङ्गी भाषाको यो पहिलो कार्यपछि धेरै शोधकर्ता र विशेष रूपमा थाङ्गीहरूलाई उनीहरूको भाषासम्बन्धी खोज प्रकाशन गर्न यसले निकै उत्प्रेरणा दिने विश्वास लिएको छु। थाङ्गी भाषा -

संस्कृतिसम्बन्धी गरिने भावी अनुसन्धानहरू स्थानीय शोधकर्ता र संस्कृति कार्यकर्ताहरूको सहयोग र संलग्नतामा सँगै मिलेर गरिने छ भन्ने आशा पनि छ मेरो।

चौथो, दोलखाली भाषाको कुन शब्द समावेश गर्नु पर्छ र कुन गर्नु पर्दैन भनी मैले निकै कठोर निर्णय गरेको छु। म थाङ्गी बोलिने दोलखाका क्षेत्रहरूमा बस्दा हरेक दिन जसो कसैले मलाई नयाँ शब्द दिन्थे। यीमध्ये धेरै रमाइला र महत्वपूर्ण थाङ्गी मूलका शब्दहरू हुन्थे भने अरु आगन्तुक शब्द हुन्थे। जस्तै नेपालीको घुम्नु वा घुमाउनु बाट आएको घुमैसिसा, जसको अर्थ 'घुम्नु, हिंडुल गर्नु, टहल्नु, हुन्छ। मानिसहरूले सँधै मलाई कति शब्द जम्मा गर्नु भनी सोच्ने गर्थे। मलाई थाहा छैन अनि यो महत्वपूर्ण कुरा होइन भनी प्रायः म जवाफ दिने गर्थे। नेपालीबाट पैचो लिइएका सबै शब्दहरू यस सूचीबाट हटाउने निर्णय मैले गरें। अनि बोलीचालीका विभिन्न रूपमध्ये शब्दको महत्वपूर्ण रूपलाई मात्र समावेश गर्ने निर्णय पनि मैले लिएँ। अर्को शब्दमा केवल होक्सा 'हुनु, बस्नु' लाई राखियो र होक्दु, होकान, होक्दिदु र मौखिक क्रियापदका यस्ता अन्य उदाहरणलाई राखिएन। स्थानीय समुदायमा थाङ्गी जाति र भाषाका धेरै कार्यकर्ताहरू यो शब्दकोशको सूची लामो भए खुशी हुने थिए भनेर म सचेत छु। तर भाषा विज्ञानको दृष्टिकोणबाट मूल आदिवासी थाङ्गी शब्दलाई मात्र समावेश गर्न मैले कडा निर्णय लिनु परेको हो।

पाँचौं, यो गैर व्यावसायिक पुस्तक हो र यसबाट नाफा कमाउने उद्देश्य छैन मेरो। चाहे जति सबैले यो पुस्तक किन्न

सकून् र मूल्य तिनीहरूलाई बाधक नबनोस् भन्ने लाग्छ मलाई। यस शब्दकोशको कम मूल्यले यो निर्णयको प्रतिनिधित्व गर्छ। तर छपाइ र बाइण्डिङको गुणस्तरमा कुनै सम्झौता गरिएको छैन। यही कारण यसको प्रकाशन सम्भव बनाउनको निम्ति अन्य सहयोग खोज्नु पर्यो। यो पुस्तक यथार्थ हुन पाएकोमा काठमाडौंको वेलायती दूतावास, द इन्टरनेसनल सेण्टर फर इन्टिग्रेटेड माउण्टेन डेभलपमेण्ट (इसीमोड), द इको हिमालको काठमाडौं शाखा - सोसाइटी फर इको कोअपरेसन एल्प्स-हिमालय, र द एलिस कोजी हेरिटेज लेङ्ग्वेज फाउण्डेसनको गुणग्राही सहयोगप्रति म आभारी छु। यिनीहरूको सद्भाव र सहयोग विना यो प्रकाशन सम्भव हुने थिएन।

अन्त्यमा, यस परियोजनामा मलाई उत्साह प्रदान गर्ने र सघाउने धेरै साथी र सहकर्मीहरूलाई म आभार प्रकट गर्न चाहन्छु। सहयोग गरेका सबैको नाम यहाँ उल्लेख गर्न जति गाह्रो छ त्यति नै कठिन तीमध्ये केहीको नाम छान्नु हुने छ जो उल्लेखनीय रहे। नेदरल्याण्डका प्राध्यापक डा. जर्ज वान ड्रिमलाई धन्यवाद छ जसको राम्रो सल्लाह र रेखदेख विना थाङ्गी भाषा दस्तावेज तयार गर्ने परियोजनामा म लाग्ने थिएनँ। वेलायतमा धेरै वर्षदिखिको निरन्तर सहयोगको लागि प्रोफेसर एलेन मेकफारलेनप्रति म आभारी छु, र मेरी आमाप्रति पनि जसले आवरण चित्र तयार गरिन्। नेपालमा म विशेषगरी मार्टिन चौतारीका डा. प्रत्यूष वन्त र डा. जगन्नाथ अधिकारी, र अरु सबैप्रति कृतज्ञ छु जसले यो पुस्तक उत्कृष्ट चौतारी पुस्तक शृङ्खला अन्तर्गत प्रकाशन गर्ने सल्लाह दिए साथै

यसलाई राम्रो पनि बनाए। राम्रो सल्लाह र असल मित्र भएकोमा दीपक थापा र हिमाल एसोशिएसनका कर्मचारी र साथीहरूलाई पनि धन्यवाद छ। आर्थर पाजो, जंगबहादुर र प्रतिमा थामी, चोकाटीका मानबहादुर थामी, दोलखाका मङ्गलबहादुर र 'पैरी' थामी, सुरेनकुमार थामी, रामबहादुर थामी, सुन्दरबहादुर थामी, दार्जिलिङको थामी कल्याणकारी सङ्घ, निर्मलमान तुलाधर, पूर्ण 'शिव' थापा र डा. रडरिक चाल्मर्स अन्त्यसम्म निकै गुणग्राही रहे, उनीहरूप्रति म औधी आभारी छु। वीर बहादुर 'लिले' थामी र पत्नी कमलाको रुची, धैर्य र उत्साहवेगर यस पुस्तकले आज यो रूप पाउने थिएन। लिले मेरा भाषाका शिक्षक थिए र हुन् पनि। मैले जानेको अधिकांश थाङ्गी भाषा उनैले सिकाएका हुन्। विगतका धेरै वर्षहरूमा हामी व्यावसायिक सहकर्मीबाट नजिकको मित्रमा परिणत भयौं। अनि मिहिनेतको फलस्वरूप यो शब्दकोश लेखन परियोजनामा उनको संलग्नतालाई सहयोगी लेखकको रूपमा राख्नु नै ठीक हुन्छ। यो पुस्तक उनकी आमा माइली थामीको स्मृति, र ठूला गुरु रणबहादुर थामीको स्मृतिमा समर्पित छ। यी दुबैजना म दोलखामा भएको समयमा बितेका थिए। अन्त्यमा मेरी सहयात्री, सहकर्मी र उमा, सारा रन्याइडरम्यानलाई धन्यवाद।

पुस्तकमा समावेश हुन आएका कुनै त्रुटि र समावेश हुन नसकेका महत्वपूर्ण शब्द यदि छन् भने त्यसको एकमात्र र अन्तिम जिम्मा मेरै हो भनेर भन्ने पर्छ। सेवा वान-पाली।

मार्क टुरीन

फेब्रुवरी २००४